

Rolf Griebel

Bayerische Staatsbibliothek, München

Bajor költségvetési modell és állományfejlesztés Németország új szövetségi tartományainak egyetemi könyvtáraiban*

A Deutsche Forschungsgemeinschaft (Bonn) megbízásából a szerző hosszú évek óta elemzi a német egyetemi könyvtárak költségvetésének és gyarapításának alakulását. Az általa alkalmazott módszer teljesen új a magyar szakirodalomban, ezért a napirenden lévő felsőoktatási reform következtében közvetlen aktualitással bír.

Kiinduló helyzet: az NDK egyetemi könyvtári rendszereinek állományai

Az NDK egyetemi könyvtárainak állománya 1989-ben átlagosan hárommillió kötetel a Német Szövetségi Köztársaság egyetemi könyvtárainak állományaival megközelítőleg azonos nagyságrendet mutatott. Ha azonban alapoosan szemügyre vesszük az utolsó négy évtizedben épített állomány összetételét, akkor súlyos eltérések tapasztalhatók. Ezek elsősorban a szellem- és társadalomtudományokra vonatkoznak, de a természet- és műszaki tudományok, valamint az orvostudomány területén is komoly problémák fedezhetők fel. Nyugati országokból származó monográfiákat és folyóiratokat – eltekintve az ideológiai jellegű megszűrésoktől – a korlátozott mértékben rendelkezésre álló devizamennyiség miatt csak válogatva lehetett beszerezni. Az érdeklődés középpontjába került tehát annak felderítése, hogy az 1950–1990 közötti időszakból a „nem szocialista” országokból származó, tudományos szempontból releváns szakirodalom milyen arányban képviselti magát az állományokban.

Az NDK Módszertani Központja által gyűjtött adatmennyiség lehetőséget kínált a mennyiségi elemzéshez, de ezen túlmenően az állományszerkezet bizonyos mértékű felderítése is lehetővé vált.

A kilenc egyetemi könyvtár éves gyarapodása 1970–1989 között átlagosan 35 500 kötetre tehető. Ennek mintegy kétharmada vétel útján került az állományba. Az NDK-ban megjelenő irodalmat többszörösen, nagy példányszámban szerezték be. Ezzel szemben a nem szocialista országokban megjelenő szakirodalom éppen csak elérte a vétel

20 százalékát. Abszolút számban kifejezve ez évente átlagosan 4600 monográfia- és folyóiratkötet gyarapodásnak felel meg. Valamennyi gyarapítási módot figyelembe véve 1989-ben az egyetemi könyvtárak átlagosan 2500 folyóiratpéldányt járat- tak.

Ez a néhány adat is utal a tudományos, első- sorban az angol–amerikai területről származó szakirodalom hiányára a könyvtárak állományá- ban.

A fordulatot követően az egyetemi rendszer alapvető átalakítása és újbóli felépítése többek között megkövetelte, hogy az egyetemi szakiro- dalmi ellátás érdekében olyan infrastruktúrát te- remtsenek, amely megfelel az oktatók és a kutatók által támasztott követelményeknek. Az állomány szemmel látható hiányosságai szükségessé tették egyrészt az átfogó retrospektív állománykiegészí- tést, másrészt az új fakultások indítása, új egye- temek alapítása ezeken a helyeken az állomány alapoktól kezdődő felépítését kívánta meg. Egyide- jűleg az egyetemi könyvtári rendszereket olyan helyzetbe kellett hozni, hogy az oktatók és kutatók számára szükséges aktuális szakirodalmi ellátást biztosítani tudják.

Az újraegyesítés évében létrehozott Könyvtár- ügyi Szövetségi-Tartományi Munkacsoport (*Bund- Länder-Arbeitsgruppe Bibliothekswesen*) többek között azon feladat előtt állt, hogy felderítse az egyetemi követelményeknek megfelelő szakiro- dalmi ellátás költségvetési szükségletét, valamint finanszírozásának módját.

* A felsőoktatási könyvtárak fejlesztéséért c. szeminá- riumon (Budapest, 1995. május 15–16.) elhangzott elő- adás alapján.

A munkacsoport – némi módosítással – a bajor költségvetési modellt, az *Ajánlások a tartományi egyetemek szakirodalmi ellátásának biztosítására* c. irányelvet vette alapul, melyet a bajor tudomány- és művészetügyi miniszter tudomány- és felsőoktatási tanácsa az 1982–83-as változat átdolgozásával 1989-ben fogadott el. Az általa 1991-ben előterjesztett költségvetési modellt 1992-ben a Tudományügyi Tanács (Wissenschaftsrat) átvette az *Ajánlások az új tartományok és Berlin keleti része felsőoktatási könyvtárainak szakirodalmi ellátására* c. irányelvbe.

A költségvetési modell

A költségvetési modell tartalmazza mind a kurrens beszerzés (új kiadványok és folyóiratok) szükségleteinek kielégítését célzó, mind a könyvalapállomány felépítésére, tehát a visszamenőleges gyarapításra kidolgozott modellt is.

Az előirányzati modell az egész egyetemi könyvtári rendszerre vonatkozik, azaz mind az egyszintű, mind a kétszintű könyvtári rendszerre. Ez utóbbiban a központi könyvtár – részben saját költségvetésű – rész-, intézeti és tanszéki könyvtárak szövevényével áll szemben.

A modellnek az a célja, hogy olyan normákat határozzon meg, amelyek garantálják az egyetemi szakirodalmi ellátást. A modell abból a premisszából indul ki, hogy az egyetemi szakirodalmi ellátás magába foglalja mind az alap-, mind a csúcstsűkségletet. Az alapszűkséglet az oktatáshoz és kutatáshoz szükséges alapvető szakirodalom (beleértve a tanulmányokhoz nélkülözhetetlen szakirodalmat), amely homogén, messzemenően azonos állományréteget jelent. A csúcstsűkségletet, amely a mindenkor egyetem egyedi profiljának megfelelően a specifikus kutatási súlypontok dinamikus változásának eredménye, a messzemenően differenciált szakirodalom elégíti ki. A modell feltételezi a csúcstsűkséglet kielégítését a Deutsche Forschungsgemeinschaft specializált gyűjtési területekre építő, régiókon túllépő irodalomellátása alapján is, de arra törekszik, hogy a helyi alapszűkségleten kívül a csúcstsűkségletet is fedezze ott, ahol a kereslet összetetten, koncentráltan jelentkezik, pl. egyes szakfolyóiratokat célzottan és gyakran keresnek.

A kurrens beszerzési modell

Módszertanilag a szükséges előirányzatot nem a tudományos szakirodalom kínálatából, hanem empirikusan az egyetemi könyvtárak vásárlás útján történő szerzeményezéséből vezették le. A modell tervezésének kiindulópontja a regensburgi Egyetemi Könyvtár szerzeményezési statisztikája volt.

Emellett korrekciós célból más egyetemi könyvtárak beszerzési adatait is figyelembe vették.

A megfontolások alapja a kötet számban kifejezett szakirodalmi szükséglet, azaz évente az egyes szakok és szakcsoportok számára beszerzendő monográfiák és folyóiratok. A kötet számban kifejezett szükségletet elsődlegesen az egyetemi szakok szempontjából tudományosan releváns szakirodalmi termés határozza meg, de számításba kell venni a feltétlenül szükséges többes példányokat is. A modellben található konkrét számok kizárólag a monográfiák és folyóiratok vétel útján történő gyarapítására vonatkoznak; a cserét és az ajándékozást nem veszik figyelembe. Az osztályozás alapja a német könyvtári statisztika eredeti szakbeosztása.

A munkacsoport és a Tudományügyi Tanács közös modellje egy egyetemi könyvtári rendszer 1990-re vonatkozó szükségletét mintegy 71 000 kötetben (54 000 monográfia, 17 000 folyóirat, mintegy 12 500 cím) állapította meg (1. táblázat).

Ez a könyvtári rendszer a szakokat tekintve (szellem- és társadalomtudományok, természet- és műszaki tudományok, orvostudomány) teljesen kiépített egyetemet lát el. Mintegy 4000 kötetet irányoznak elő az ún. általános szak számára. Ide azok a művek kerülnek, amelyek a szakokon túlmutató és az interdiszciplináris szakirodalom iránti igényt elégítik ki, valamint azon szakok szakirodalmi szükségletét, amelyeket az adott egyetemen csak korlátozott mértékben építettek ki.

A bajor modell 1990-es előirányzatához viszonyítva az új modell irányzásmai a monográfiák terén 75%-os, a folyóiratok terén 80%-os szintet jelentenek. A munkacsoport a bajor modell ezen módosításával tudomásul vette azt a körülményt, hogy a régi szövetségi tartományok egyetemi könyvtári rendszereinek költségvetései részben jelentősen elmaradtak a bajor modell normáitól. A költségvetés valósága és a modellben foglalt követelmények között tapasztalható eltérés arra ösztönözte a munkacsoportot, hogy az újdonságok beszerzésére vonatkozó számadatokat csökkentse. A szerzeményezés folyamatán belül iránymutatást kell adni arra vonatkozóan, mi az, amit „feltétlenül be kell szerezni”. A munkacsoport számára világos volt a módszerben jelentkező probléma. A költségvetés valósága, amely a modell alapjainak megfogalmazásakor az eredeti modell számadatainak korrekciójában is szerepet játszott, végső soron azt jelenti, hogy a modell mércéje a finanszírozhatóság.

A kötetekben kifejezett szükséglet az átlagból indul ki, noha szakok szerint, valamint a monográfiák és a folyóiratok között eltérések mutatkoznak. Az egyes szakcsoportokra – például a szellem-, társadalom- és közgazdaság-tudományokra –

1. táblázat

Az új tartományok egyetemi könyvtárainak költségvetési modellje (1992). Újdonságbeszerzés

	Összesen	Folyóiratok		
		Monográfiák	Kötet	Cím
Általános	3 650	2 500	1 150	800
Vallás, teológia	2 900	2 600	300	300
Filozófia, pszichológia	2 900	2 600	300	300
Filológia	11 600	10 500	1 100	1 100
Történelem	3 150	2 700	450	450
Képzőművészet	930	800	130	130
Zene, színház, film	800	700	100	100
Neveléstudomány, felsőoktatás	2 050	1 800	250	250
Játék, sport	680	600	80	80
Jog-, állam-, politikatudomány	6 020	5 000	1 020	950
Társadalom-, közgazdaság-tudomány, statisztika	5 900	5 000	900	900
Orvos-, fogorvostudomány	5 300	3 000	2 300	1 300
Állatorvos-tudomány	1 600	1 000	600	300
Természettudomány (általános)	150	100	50	50
Matematika, informatika	2 500	1 650	850	500
Fizika	1 560	1 100	460	260
Kémia	1 670	1 100	570	360
Biológia	2 160	1 450	710	360
Földtudomány	820	600	220	220
Földrajztudomány, atlaszok	1 240	1 000	240	240
Agrártudomány, kertészet, élelmiszer-technológia	2 200	1 300	900	600
Technika	11 000	6 600	4 400	2 900
Összesen	70 780	53 700	17 080	12 450

vonatkozó 75 DEM-es átlagárát szakonként tovább kell differenciálni.

Az alapmodell pénzügyi megvalósítása (2. táblázat) az 1990-es árszintnek megfelelően a szellem-, gazdasági és társadalomtudományok teljes területén mintegy 3 millió DEM-et jelentett. Az összes szakot magában foglaló, teljes kiépítettségben működő egyetemi modell pénzügyi szükségletét 8 millió DEM-et meghaladó összegre kell becsülni. A beszerzési keretből következethetünk a kötetes költségekre is. Köttetésre a monográfiák és folyóiratok vásárlására fordított összeg 10 százalékát kell tervezni.

2. táblázat

A szükséges pénzüsszegek

	Monográfiák			Folyóiratok			Összesen E DEM
	Kötet	Átlagár	E DEM	Kötet	Átlagár	E DEM	
Általános	2 500	75,-	187,5	1 250	100,-	125	312,5
Szellem-, közgazdaság- és társadalomtudományok*	33 300	75,-	2497,5	4 800	100,-	480	2977,5
Természettudományok*	6 000	150,-	900,0	2 860	250,-	715	1615,0
Orvos-, fogorvostudományok	3 000	150,-	450,0	2 300	250,-	575	1025,0
Állatorvos-tudomány	1 000	120,-	120,0	600	150,-	90	210,0
Agrár- és erdészeti tudományok	1 300	75,-	97,5	900	150,-	135	232,5
Technika/műszaki tudományok	6 600	120,-	792,0	4 400	200,-	880	1672,0
Összesen	53 700		5044,5	17 110		3000	8044,5

* Szellem-, közgazdaság- és társadalomtudományok, valamint a természettudományok területén az átlagárak további differenciálása szükséges. Például az átlagárakkal kapcsolatban különbséget kell tenni a filológia (jelentős arányú primer irodalomra van szükség) és a jog- vagy a közgazdaság-tudomány szakirodalmának beszerzése terén.

hallgatóként egységesen 20 DEM-et véve alapul –, és így számol az egyetem nagyságával is.

A költségvetési modell nem terjed ki a nem könyvjellegű anyagok, különösképpen az elektronikus kiadványok pénzügyi fedezetére. Tekintettel azonban az elektronikus kiadványoknak, mindegyiknek a CD-ROM-oknak az egyetemi szakirodalmi ellátásban játszott szerepére, beszerzésükre külön keretet kell előirányozni. A *Bibliotheken '93*, a Német Könyvtáros Egyesületek Szövetsége emlékirata szakterületektől függően a költségvetés 4–8 százalékában jelölte meg ezt az összeget.

Az egyetemi könyvtárak egy részénél az egyetemi szakirodalmi ellátáson kívül is jelentkeznek további feladatok, melyeket a kurrens költségvetés modelljében számításba kell venni. Ilyenek: tartományi könyvtári feladatok, részvétel az országos szakirodalmi ellátásban a Deutsche Forschungsgemeinschaft által finanszírozott gyűjtőköri együttműködés révén. Az e feladatok ellátásához szükséges anyagiakhoz az intézménynek is hozzá kell járulnia.

Ugyancsak pótlólagos forrásokat igényel a régi állomány restaurálása, valamint a veszélyeztetett állomány mikrofilmzése. Az eltérő előfeltételek és körülmények miatt ezekre a pótlólagos feladatokra nem állapíthatók meg irányszámok.

A költségvetési modell az 1990-es beszerzési évre rögzíti a szükséges pénzügyi keretet. A modell továbbfejlesztésénél a következő tényezőket kell figyelembe venni: a szakirodalmi termés bővülése, primer áremelkedés, a beszerzés másodlagos költségeinek (adó, vám, posta, szolgáltatás) hatása, valamint a szakirodalom iránti szükséglet növekedése. Mind a két tényezőt („kötetek szerinti szükséglet” és „ár”) hozzá kell illeszteni a keretszámok változásához, és folyamatosan naprakészen kell tartani.

A költségvetési modell rögzíti az egyetemi szakirodalmi ellátás normatíváit, leírja az alapmodellt, amely – és ez a döntő – az egyes egyetemek sajátos követelményeinek megfelelően konkretizálható, és a mindenkori követelményrendszernek megfelelően módosítható. Az alapmodell csupán kereteket nyújt, de megengedi, sőt megkívánja a szakspecifikus irányszámoktól való eltérést felfelé vagy lefelé. A modell adaptálásakor mindegyiknek a meglévő szakokra, az oktatott szakok kiépítésére, a szakok és szakcsoportok differenciálódására, valamint az egyetemi épületek egymástól való távolságára kell tekintettel lenni. Az egyetemen meghirdetett szakok mindenkori kínálatától függően a finanszírozási szükséglet csökken, ha egyes szakokat egyáltalában nem, illetve csak bizonyos korlátok között oktatnak. Ebben az esetben az igényt az „általános irodalom” keretében kell lefedni.

A modelladaptáció szempontjából fontos, hogy az egyes szakokat milyen szervezeti felépítésben oktatják. (Hazai értelemben pl. hány tanszéken oktatják a biológiát. – A ford.) Az egyes szakok kiépítettségi hányadosának meghatározásában döntő, hogy milyen a szóban forgó szak szakterületenkénti, illetve tudományági differenciáltsága, hány évfolyamon oktatják, milyen típusú záróvizsgát várnak el a hallgatóktól, s hány professzori állással rendelkeznek.

Az egyes szakok kiépítettségének mélységi-szervezeti mutatóinak mérésére a regensburgi modell egyetem már említett profilja a mérvadó. A modell adaptációja azért is szükséges, mert az alapmodell egy campus egyetem viszonyaiból indul ki. A kétszintű könyvtári rendszer azonban az épületek szétszórtságától és a könyvtári rendszer tagoltságától függően nagyobb költségvetési szükséglettel jelentkezik. A nem központosított struktúra és az épületek szétszórtsága a helyben szükséges többes példányok beszerzésére kiegészítő pénzügyi forrást igényel.

A pénzügyi szükségletre tekintettel a modellt úgy lehet konkretizálni, hogy az egyetemi könyvtárak egyedi jellegét is kifejező költségmutatók érvényesülnek a költségvetési modellben.

Az alapmodell helyi körülményekhez való igazításának szükségességét mutatja, hogy Bajorországban az egyetemi könyvtárak pénzügyi szükséglete 3 és 10 millió DEM között mozog.

Az alapmodellt eddig a bajor egyetemi könyvtárakban konkretizálták és módosították, az alsó-szászországi egyetemi könyvtárakban pedig egy szakértői állásfoglalás alapján végezték ezt el. Az alapmodell érvényesítése nem vezethető vissza valamilyen számítási módszerre vagy pláne egy matematikai képletre, amelyből a szakok mindenkori kiépítettségi mutatója levezethető lenne.

A költségvetési modell – egészében – egyszerűen és áttekinthetően van felépítve, s az oktatott szakok szerint strukturálva. A szükséglet kifejezhető mind kötetszámokban, mind pénzügyösszegekben. A modell viszonylag egyszerűen naprakészen tartható. Szerkezeténél fogva rugalmasan igazodik az egyetemek különböző követelményeihez. Az alapmodell adaptálása azonban a mérlegelés mozgásterében lehetőségek feltárásával és kockázatok vállalásával jár.

A könyvalapállomány felépítésének modellje

Mint már említettük, a bajor modell egyben felvázolja a könyvalapállomány modelljét is az újonnan alapított egyetemek számára. A 70-es években egyedül Bajorországban öt egyetemet alapítottak.

Kiindulópont az évente megjelenő új kiadványok kurrens beszerzésének költségvetési modellje. A kötet számban kifejezett éves szükségletet a szükséges időbeli mélység faktorával kell beszorozni. Ez a tényező az egyes szakok számára szükséges szakirodalom időbeli szerkezetétől függ. Az időbeli mélység a sport szakirodalmához szükséges 10 évtől a kémia és fizika számára érvényes mintegy 15 éven keresztül a történelemhez nélkülözhetetlen 50 évig terjed. A szükséges időbeli mélység megállapítása a szakirodalmi állományok megjelenési éveinek szűrőpróbaszerű ellenőrzésével és a használat gyakoriságának elemzésével történt. Ennek ellenére nem szabad a „szükséges időbeli mélység” tényezője és a szükséges szakirodalom átlagkora közé egyenlőségjelet tenni, s nem is korlátozhatja a visszamenőleges állománykiegészítést.

Az alapmodell az új alapítású egyetemek számára szükséges könyvállományt 1,6 millió kötetre teszi. Az új kiadások beszerzéséhez hasonlóan az egyes egyetemek könyvállományra vonatkozó szükséglete is eltérő. Az alapmodell a retrospektív állományfejlesztésre irányulókat közöl, ame-

lyek az egyes egyetemek sajátos oktatási profilja miatt, és az ebből levezethető szükségletek alapján módosításra szorulnak.

A Tudományügyi Tanács a felsőoktatás könyvállományáról szóló állásfoglalásában (1985) átvette a bajor modellt.

A munkacsoport az új tartományok egyetemi könyvtárai retrospektív állománykiegészítésének meghatározásához szintén a bajor modellhez nyúlt. Az volt a cél, hogy az 1950–1990 között keletkezett állományi hiányok felszámolására megfelelő pénzügyi keretet teremtsenek a visszamenőleges állományfejlesztésre. Mivel a bajor modell új alapítású egyetemekre vonatkozik, nem éppen könnyű az új tartományok egyetemi könyvtári viszonyai között alkalmazni. Elkerülhetetlen volt a bajor modell módosítása.

Az 1950–1990 között megjelent monográfiák retrospektív beszerzésének meghatározására a számítás kiindulópontját az 1990-re javasolt 54 000 kötetes újdonságbeszerzési keret adta (3. táblázat). Ebből első lépésben le lehet vezetni az 1950–1990 közötti időszakra javasolt retrospektív beszerzés mennyiségét. Itt két tényezőt kell

3. táblázat
Monográfiák (vásárlás útján történő gyarapítás)

	Új beszerzés	Retrospektív kiegészítés	Pénzügyi szükséglet retrospektív kiegészítésre (ezer DEM)
	Kötet	Könyvállomány Kötet	
Általános	2 500	23 500	1 762,5
<i>Szellem- és társadalomtudományok</i>			
Vallás, teológia	2 600	24 500	23 287,5
Filozófia, pszichológia	2 600	24 500	
Filológia	10 500	98 000	
Történelem	2 700	25 000	
Képzőművészet	800	7 500	
Zene, színház, film	700	6 500	
Neveléstudomány, felsőoktatás	1 800	16 500	
Sport	600	5 500	
Jog-, állam-, politikatudomány	5 000	46 500	
Közgazdaság-, társadalomtudomány, statisztika	5 000	46 500	
Földrajztudomány	1 000	9 500	
Összesen	33 300	310 500	
<i>Természettudományok</i>			
Természettudomány (általános)	100	1 000	6 900
Fizika	1 100	8 500	
Kémia, gyógyszeran	1 100	8 500	
Biológia	1 450	11 000	
Földtudományok	600	4 500	
Matematika/informatika	1 650	12 500	
Összesen	6 000	46 000	
Orvos-, fogorvostudomány	3 000	23 500	3 525
Állatorvos-tudomány	1 000	7 500	900
Agrár- és erdészeti tudományok	1 300	10 000	750
Technika/műszaki tudományok	6 600	51 000	6 120
Mindösszesen	53 700	472 000	43 245

figyelembe venni. Egyrészt a szakirodalom éves gyarodásából kiindulva visszamenőlegesen egy degresszív indexet kell képezni, másrészt a könyvkereskedői adatok alapján fel kell deríteni, hogy az újdonságok között milyen arányban képviseltetik magukat az újbóli kiadások. Az egész időszakra vonatkozóan az állomány hiányát 842 000 kötetre lehet tenni.

Második lépésként a modell a szakcsoportok és az idő függvényében definiálja a visszamenőleges beszerzés mennyiségét. A szellem- és társadalomtudományok vonatkozásában az időbeli mélység az egész időszakot jelenti, a többi szaktudományban az utolsó két évtizedre korlátozódik. A retrospektív pótlás mértékének megállapítása a következőkből indul ki: a meglévő és számításba jövő állomány, az egyes szakok területén megkívánt időbeli mélység, végül az alapállomány beszerzésének korlátozott lehetőségei.

A fentiek számításba vétele után az alapmodell az 1950–1990 közötti időszak pótlólagos monográfiaszükségletét – feltételezve az egyetem valamennyi szakkal teljes kiépítettségét – 472 000 kötetben állapítja meg.

A folyóiratok pótlólagos beszerzésének kiszámítása a monográfiákhoz hasonlóan történt, s összességében 198 000 kötetben állapították meg a szükségletet (4. táblázat).

Az alapállomány kiegészítését szolgáló monográfiák árai nincsenek olyan mértékben kitéve az elsődleges áremelkedésnek, mint az újdonságok vagy a kurrens folyóiratok. A könyvállomány pótlását szolgáló művek átlagárainak kiszámításában tekintetbe vették mind a könyv-, mind az antikvárikereskedelelem árait.

A munkacsoport modellezése szerint az alapállomány visszamenőleges kiegészítésének pénzügyi szükséglete (5. táblázat) teljes kiépítettségű

4. táblázat
Folyóiratok (vásárlás útján történő gyarapítás)

	Új beszerzés	Retrospektív kiegészítés Alapállomány* Kötet	Pénzügyi szükséglet retrospektív kiegészítésre (ezer DEM)
	Cím		
Általános	800	18 500	1 850
<i>Szellem- és társadalomtudományok</i>			
Vallás, teológia	300	4 500	6 700
Filozófia, pszichológia	300	4 500	
Filológia	1 100	16 000	
Történelem	450	6 500	
Képzőművészet	130	2 000	
Zene, színház, film	100	1 500	
Neveléstudomány, felsőoktatás	250	3 500	
Sport	80	1 000	
Jog-, állam-, politikatudomány	950	12 500	
Közgazdaság-, társadalomtudomány, statisztika	900	12 000	
Földrajztudomány	240	3 000	
Összesen	4 800	67 000	
<i>Természettudományok</i>			
Természettudomány (általános)	50	500	7 500
Fizika	260	5 000	
Kémia, gyógyszeran	360	6 000	
Biológia	360	7 000	
Földtudományok	220	3 000	
Matematika/informatika	500	8 500	
Összesen	1 750	30 000	
Orvos-, fogorvostudomány	1 300	22 500	5 625
Állatorvos-tudomány	300	6 000	900
Agrár- és erdészeti tudományok	600	9 000	1 350
Technika/műszaki tudományok	2 900	44 500	8 900
Mindösszesen	12 450	197 500	32 825

* Ez a beszerzés a következő évfolyammennyiségnek felel meg: általános szak mintegy 11 500 évfolyam, szellem- és társadalomtudományok mintegy 67 000 évfolyam, természettudományok mintegy 18 000 évfolyam, orvos-, fogorvos-tudomány mintegy 13 500 évfolyam, állatorvos-tudomány mintegy 3000 évfolyam, agrártudományok mintegy 6000 évfolyam, és a műszaki tudományok területén hozzávetőlegesen 29 500 évfolyam.

5. táblázat

Modell az új szövetségi tartományok egyetemi könyvtárai alapállományának kiépítéséhez (1992)

	Újdonság- beszerzés Kötet	Alapállomány felépítése Kötet	Költségek (DEM)
Általános	3 650	42 000	3,6 millió
<i>Szellem- és társadalomtudományok</i>			
Vallás, teológia	2 900	29 000	} 30 millió
Filozófia, pszichológia	2 900	29 000	
Filológia	11 600	114 000	
Történelem	3 150	31 500	
Képzőművészet	930	9 500	
Zene, színház, film	800	8 000	
Neveléstudomány, felsőoktatás	2 050	20 000	
Játék, sport	680	6 500	
Jog-, állam-, politikatudomány	6 020	59 000	
Közgazdaság-, társadalomtudomány, statisztika	5 900	58 500	
Földrajztudomány, atlaszok	1 240	12 500	
		377 500	
<i>Természettudományok</i>			
Természettudomány (általános)	150	1 500	} 14,4 millió
Fizika	1 560	13 500	
Kémia, gyógyszeratan	1 670	14 500	
Biológia	2 160	18 000	
Földtudományok	820	7 500	
Matematika/informatika	2 500	21 000	
		76 000	
Orvostudomány	5 300	46 000	9,2 millió
Állatorvos-tudomány	1 600	13 500	1,8 millió
Agrár- és erdészeti tudományok	2 200	19 000	2,1 millió
Technika/műszaki tudományok	11 000	95 500	15,0 millió
Mindösszesen	70 780	669 500	76,1 millió

egyetemen eléri a 76 millió DEM-et. A szellem- és társadalomtudományok igénye mintegy 30 millió DEM, a természettudományoké 14,4 millió DEM.

Természetesen ebben a modellben is lehetőséget kell adni arra, hogy az egyes egyetemek speciális retrospektív szükségletei is kielégítést nyerjenek. A visszamenőleges állománykiegészítést céljait, és ezzel együtt a költségvetési szükséglet mértékét egyetemenként differenciáltan kell meghatározni.

Állományfejlesztés az új tartományok egyetemi könyvtáraiban a fordulat óta

Az állományfejlesztés finanszírozása kapcsán alapvető különbséget kell tenni egyrészt az újdonságok beszerzése, másrészt a retrospektív alapállomány-kiegészítés között. Az alapállomány beszerzését a *felsőoktatási fejlesztési törvény (Hochschulbauförderungsgesetz = HBFGE)* keretében 12 éven keresztül 50-50 százalékban a Német Szövetségi Köztársaság, illetve az adott egyetemi könyvtár szövetségi tartománya finanszírozza. A kurrens beszerzés fedezetét a szövetségi tartomány mint fenntartó biztosítja.

Már 1990-ben külön program indult az illetékes minisztérium, valamint a Volkswagen-alapítvány támogatásával, hogy előmozdítsák a szakirodalmi ellátást. A felsőoktatási fejlesztési törvény keretében először 1991-ben kaptak a könyvtárak támogatást.

A 14 egyetemen működő 14 könyvtári rendszer összbizserzési kerete 1991-ben 64,4 millió DEM volt, 1992-ben 10,4 százalékkal 71 millió DEM-re emelkedett, 1993-ban pedig elérte a 80,3 milliót. Ez utóbbi 13,1 százalékos növekedésnek felel meg. Az egyetemi könyvtárak tehát átlagosan 5,74 millió DEM felett rendelkeztek. 1994-re vonatkozó végleges adatok még nincsenek, de 5 százalékos emelkedéssel mindenképpen lehet számolni, s így az intézményi költségvetések átlépték a 6 millió márkás határt.

A költségvetés egészét tekintve az előirányzat nagysága az állományépítés teljes újakezdését tette lehetővé. 1993-ban például Halle, Jéna és Lipcse egyetemi könyvtárai 9,45, 8,11, illetve 7,84 millió DEM felett rendelkeztek. E könyvtárakban a gyarapodás 112 000, 100 000 és 95 000 kötetre rúgott. A beszerzés zömét az új monográfiák, azaz az utóbbi években megjelent művek tették ki. Különösen fontos szerepet játszott a folyóirat-állomány kiépítése.

A retrospektív állományfejlesztés területén is jelentős előrehaladás történt. A hiányzó művekre és a visszamenőleges állománykiegészítésre fordított összegek számszerűsítése nehézségekbe ütközik, mert a statisztikai adatszolgáltatás egyenetlen. Abból kell kiindulni, hogy 1993-ban mintegy 1,2 millió DEM-et költöttek állománykiegészítésre. Az Oktatási és Tudományos Minisztérium és a Volkswagen-alapítvány programjai segítségével gyorsan sikerült létrehozni a hallgatói irodalom alapállományát, amely persze folyamatos kiegészítésre és bővítésre szorul. 1993-ban az egyetemi könyvtárak átlagosan 239 000 DEM-et költöttek a tankönyvgyűjteményekre. Ebből az összegből 5200 kötet beszerzésére nyílt lehetőség. A hallgatói létszám alapján fejenként átlagosan 31,90 DEM-et költöttek.

A nem nyomtatott információhordozók területén mind a mikroformákból, mind a CD-ROM-os adatbankokból sikerült rövid idő alatt megfelelő állományt kialakítani. 1993-ban a könyvtárak átlagosan 230 000 DEM-ért vásároltak mikrodokumentumokat és CD-ROM adatbázisokat.

Végezetül néhány szót vázlatosan azokról a problémákról és nehézségekről, amelyek az utóbbi években merültek fel az új tartományok egyetemi könyvtári rendszereinek újjáépítése során.

A teljes költségvetés megteremtette ugyan azokat a feltételeket, amelyek lehetővé tették az állományfejlesztés újakezdését, meg kell azonban vizsgálnunk a költségvetés összetételét is. Ha az egyetemi könyvtárak – kivéve a Humboldt Egyetemet – költségvetésének szerkezetét elemezzük, azt látjuk, hogy a kurrens beszerzés aránya, amelyet a fenntartó szövetségi tartomány fedez, 1993-ban 27,3 százalékot tett ki. Ezzel szemben a felsőoktatási fejlesztési törvény szerint az alapállományra szükséges kiadás, amelyet a szövetségi kormány és az illetékes tartomány közösen biztosít, eléri a 61,6 százalékot. Az egyéb források 8,5 százalékkal, az adományok 2,6 százalékkal járultak hozzá a gyarapításhoz. A kurrens beszerzés költségeinek és a felsőoktatási fejlesztési törvény szerint az alapállomány fejlesztésére fordítandó összegnek az aránya súlyos problémákat jelez.

1993-ban – a Humboldt Egyetem kivételével – a kurrens folyóiratok előfizetésének összege a folyó költségvetés 97 százalékát kötötte le. Ha ideszámítjuk még a folyamatosan megjelenő művek megrendeléseit is, a fix kiadások 21 százalékkal haladják meg az éves költségvetést. Ez világossá teszi, hogy az éves költségvetési előirányzat távolról sem elegendő a szakirodalom biztosítására, különösképpen akkor nem, ha az adott folyóirat-állományok széles körű fejlesztésre szorulnak.

Az új alapítású egyetemeket figyelmen kívül hagyva 1993-ban a folyóirat-előfizetések száma elérte a 4500-at.

A folyóirat-állományok fejlesztésének a Tudományügyi Tanács ajánlásából következően prioritása van az új tartományok egyetemi könyvtárai-ban; a megvalósítás előfeltétele azonban az éves költségvetési keret megnövelése.

Jelenleg az egyetemi könyvtárak jelentős része arra kényszerül, hogy a kurrens folyóiratok és a folytatásos rendelések finanszírozására hozzájárjon a felsőoktatási fejlesztési törvény keretében kapott pénzügyi eszközökhöz, amelyek pedig az alapállomány retrospektív kiegészítését hivatottak szolgálni. Az ebből a keretből fedezett újdonságvásárlások az alapállomány fejlesztésétől jelentős összegeket vonnak el. Így kérdésessé válik az a beszerzéspolitikai cél, hogy a fejlesztési törvény keretében 12 év alatt – elsősorban a szellem- és társadalomtudományok területén – kiépüljön az alapállomány.

A tudományos könyvtárak állományépitése – nem utolsósorban az állandó költségek nagy aránya miatt – a költségvetési eszközök bizonyos tervezhetőségét és folyamatosságát igényli. Ez különösen olyan könyvtárakra vonatkozik, amelyek a kiépítés stádiumában vannak.

Az állományépités újakezdésének előfeltétele, hogy a könyvtárak egy olyan állományfejlesztési koncepciót fogalmazzanak meg, amely egyaránt kitér az újdonságok beszerzésére és az alapállomány fejlesztésére. Ez utóbbi feltételezi a meglévő állomány elemzését. Az egyes szakokon belül a beszerzési programokhoz szorosan kapcsolódik a szakkibibliográfiák célzott kiértékelése. A szisztematikus retrospektív állománykiegészítés fontos eszközei lehetnek a szakkatalógusok is.

Az állományépités első szakaszában a beszerzhető címek megvétele, teljes gyűjtemények vagy könyvtárak bizonyos részeinek megvásárlása hatékony kiindulópontnak bizonyul. Az állományfejlesztés előrehaladott stádiumában válik követelménnyé, hogy a könyvtárak meghatározott beszerzéspolitikai céloktól vezérelve ne csak az antikváriumok ajánlataira reagáljanak, hanem kíséreljék meg deziderátumaikat ajánlatkérések és keresőlisták segítségével beszerezni. Végül fontos művek esetében, amelyek már az antikváriacson sem szerezhetőek be, nem lehet lemondani a másolat-készítés lehetőségéről sem.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a fordulat óta az új tartományok egyetemeinek szakirodalmi ellátásában jelentős előrehaladás történt.

Beérkezett: 1996. III. 20-án

Fordította: Szentirmai László